

vizmu«; »Ostala hibridna stajališta i združivi ekspresivizam«.

Knjiga Vojka Strahovnika sustavan je pregled metaetike i predstavlja značajan edukacijski doprinos. Organizacija teksta omogućava pregledno pretraživanje pojedinih tema, kao i najznačajnijih autora samog područja filozofije morala. Utoliko, važno je istaknuti da su svakom poglavlju priloženi i glavni teorijski prigovori što olakšava daljnje istraživanje. Djelo *Moralna teorija. O prirodi morala* svakako je intrigantan nagovor na istraživanje metaetike i njenih glavnih pravaca.

Marko Kos

Matjaž Potrč

Jezik, misao i predmet

Naklada Lara, Zagreb 2016., prevela Ksenija Premur

Knjiga slovenskog filozofa Matjaža Potrča *Jezik, misao, predmet*, u izvrsnom prijevodu Ksenije Premur izdana je u Zagrebu pod nakladom Lara te uvelike doprinosi obogaćenju filozofske literature na hrvatskom jeziku. Autor upućuje na to da piše drugačije od tradicionalne forme, dakle ne u komentarskom obliku, već, kako i sam navodi, oslanja se na »vlastitu glavu«. Kao što i sam naslov govori, razmatraju se međuodnosi između tri, epistemološki važna pojma jezika, misli i predmeta te se naglašava kako je ova knjiga, iako je zadaća knjige da informira jednim zdravorazumskim pristupom i uz mnogo primjera, ujedno pisana iz perspektive filozofije. Cilj je ove knjige usmjeravanje na povezivanje ljudske percepcije, misli i unutarnjih stanja s vanjskim svijetom te ukazivanje na cjelokupnost tradicije koja isključuje vanjski svijet, a koji je iznimno važna točka u proučavanju ljudskoga uma. Knjiga funkcionira kao navođenje teorija koje se suprotstavljaju središnjoj tezi, njihovo pobijanje te ponuda vlastite teorije u okviru problematike tih drugih teorija.

Početna je teza: jezik i misao ovise o predmetima, na taj se način pridaje važnost predmetima u kontekstu jezika i misli – jer predmeti su uzrok misli i jezika. Kritiziraju se druge teorije, poput B. Russelove, koje govore o

nedostatku neposrednih odnosa misli i jezika prema empirijski opstojećim predmetima, što vodi k relativizaciji samog predmeta odnosno njegovog svođenja na osjetilne danosti koje se samo pojavljuju u onome tko ih percipira. Zbog toga što nijedan predmet nije dan neposredno, već je posredovan osjetilima i procesom percipiranja, uistinu upućuje na to da se nikad ne spoznaje cjelovit predmet, no tvrdnja je da je sam predmet izvor tih svojstava. Ta se teza potkrepljuje evolucionističkim argumentima. Potrč objašnjava kako predmeti nisu isključivo samo fizički predmeti nego i događanja, općenitosti i apstrakcije. Stavljajući naglasak na srednjedimenzionalne predmete, pri čemu misli na predmete koji nisu preveliki ili premali za ljudska osjetila (pomoću primjera nesrednjodimenzionalnih predmeta poput Slovenije i elektrona objašnjava one srednjedimenzionalne). Sve predmete zapravo poimamo kao srednjedimenzionalne, uvećamo ih ili smanjimo te se zbog toga argument vraća na onoga tko percipira, na načine na koje je čovjek uvjetovan svojim osjetilima, na načine na koje je čovjek specifičan u odnosu na druga bića. Životinje su razvile reakcije na predmete u svojim okruženjima u svrhu očuvanja vrste. Dakle, polazeći od evolucije kao argumenta pokušava se objasniti ljudska sposobnost upravo na srednjedimenzionalnim predmetima, onima koje percipiramo u svakodnevnome životu. Diferencijacija se čini na relaciji čovjek–životinja jer razlika je upravo ljudska sposobnost misaonih i jezičnih reakcija.

»Istina je da životinje na karakterističan način reagiraju na predmete, iako bi polazeći od te činjenice uistinu pogrešno zaključili da ljudi, zato što su, barem koliko se odnosi na korištenje jezika, različiti od njih, ne reagiraju na predmete. (...) Zapravo bi je [tezu da ljudi ne reagiraju na predmete] opovrći mogao samo netko tko bi zašao u čisti idealizam te bi, primjerice, tvrdio da predmeti u našoj okolini uopće ne postoje, da su puki privid.« (str. 42–43)

Jezik i misli omogućavaju složenije reakcije od onih životinjskih, a te reakcije su se razvile u odnosu na srednjedimenzionalne predmete jednako kao i kod životinja. Autor navodi kako u usporedbi s (drugim) životinjama čovjek ima različitu percepciju iz razloga što je čovjeku bio potreban zorni kut drugačiji no kod drugih životinja. Obrada informacija uvjetovana je upravo osjetilima, no to ne znači da informacije ne dolaze od samoga predmeta. Uz to, naglasak je na dinamičnosti percepcije jer upravo je pokretan svijet, kao i predmeti koji čovjeka okružuju te je zbog toga i kompleksnija sama obrada informacija. Iz tih različitih pozicija predmeta koje se mijenjaju u pokretu, čovjek stvara jedinstvenu sliku tog predmeta, dakle iz niza različitih slika obradom mozga (koji obrađuje cijelu per-

ceptivnu sliku) one postaju jedna slika. Za to postoje dva objašnjenja, prvi je ekološki koji podrazumijeva razumijevanje odnosa promjenjive predmeta u odnosu na samog promatrača i u odnosu na stalnost drugih predmeta, a drugi tvrdi kako se radi o urođenim mehanizmima koji djeluju po principu automatiziranosti jezika i misli. Potrč pronalazi sredinu između ta dva tumačenja te ne negira urođenost nekih procesa, no niti ne odbacuje važnost okoline za percipiranje predmeta jer baš podražaji iz okoline omogućavaju razvoj jezika i misli kod pojedinaca, a ujedno jezik i nije postojao u davnih predaka čovjeka. Zaključuje kako je iz obje pozicije nužno poimanje samih predmeta.

Slike predmeta, njihove predodžbe u nama uvijek su dostupne pomoću zamišljanja i prisjećanja i to su slike cjelovitih predmeta koje mogu postati trodimenzionalne te se i samo prisjećanje, koje je viši oblik djelatnosti organizma, referirajući se na predmete, može opisati kao misaoni proces. Govoreći o važnosti organizma, uz vanjsku percepciju postoji i ona unutarnja, percepcija samih perceptivnih stanja koja su odriješena svojstava koja pripadaju vanjskim, fizičkim predmetima poput trodimenzionalnosti, jedinstvenosti i stalnosti. Problem se javlja kada se pokušava objasniti odnos između fizikalnih svojstava predmeta (npr. valna duljina svjetlosti) i organa osjetila te onda i obrade informacija u mozgu. Zbog kompleksnosti spoznajnog procesa i postojanja naizgled neovisnog sustava unutarnjih predodžbi, slika i misli, vanjski se predmeti ne klasificiraju kao odgovorni za spoznaju, nego misli i jezik. Potrč se suprotstavlja tom pristupu jer, kao što je već rečeno, misaone slike imaju svojstava koje odgovaraju predmetima.

»Tako je ujedno moguće tvrditi da uz pomoć svojih osjetilnih zajedbi organizam ima neposredan pristup informacijama o predmetima u svojoj okolini, te da to još ne znači da na taj način dobivene informacije i skladišti i po potrebi nadalje obrađuje. Moja teza kazuje samo činjenicu da prilikom percipiranja organizam ima posla posebice s neposrednom informacijom o predmetima u okolini.« (str. 85)

Zaključuje kako je percipiranje prikupljanje podataka i informacija o predmetima te da su i drugotne, više funkcije obrade informacija opet povezane s predmetima. Informacije su fragmentarne, nikad nisu o cjelokupnosti nekog predmeta, a i sam je predmet percipiran jedino u kontekstu cjelokupnosti jedne perspektive, scene, iz koje se gleda, gdje se pozornost usmjerava na baš taj jedan određeni predmet, te još specifičnije na jedan dio predmeta. Čovjek ne može percipirati sve predmete u svojoj okolini odjednom, a uz to, događanja tih predmeta imaju različite vrijed-

nosti informacija jer je tijekom evolucije bilo potrebno na značajnije informacije iz okoline brže reagirati nego na druge. Dakle, odabir predmeta percepcije (njene intencionalnosti) ovisi o važnosti informacije koju se zamjećuje u vanjskom svijetu, odnosno percipiramo ono što moramo percipirati za vlastiti opstanak. U kontekstu rasprave o percipiranju, Potrč naglašava kako je baš to razlog zbog kojega dolazi do grešaka u ljudskom spoznavanju jer postoji mnoštvo informacija koje je potrebno obraditi i odabrati iz cijelog niza informacija. Jedan se predmet zamjenjuje drugim, prvi se gubi, a i unutar jednog predmeta fokus je na jednoj informaciji, što opet zadobiva evolucijski karakter jer smo zbog svoje okoline primorani na njih reagirati, štoviše to se događa upravo zbog predmeta. Gotovo pa svaki argument vodi k zaključku da je predmet izvor spoznaje.

Navode se dvije teorije koje razmatraju perceptivnu spoznajnu obradu podataka te obje teorije, prema Potrču, umanjuju važnost predmeta. Za njih je percepcija ili spoznaja sam izvor spoznaje, tj. ljudski spoznajni aparati, dok predmet daje samo informacije koje se obrađuju u mozgu i nemaju epistemološku vrijednost po sebi. Prema tome, čovjek svojim spoznajnim aparatom konstruira predmet te se tako ne razlikuje percipiranje i spoznavanje. Čovjek svojim spoznajnim aparatom konstituira predmet. Teorija zaplitanja upravo se oslanja na međuovisnost percipiranja i spoznavanja, zbog čega ju Potrč i odbacuje te kasnije nastoji izgraditi vlastitu teoriju koja se zasniva na tezi o razlikovanju, dakle suprotno od teze o zaplitanju.

»Svakako je korisno da je percipiranje lučeno od spoznaje, te stoga svaki ima svoju ulogu. Druga tvrdnja, međutim, kazuje da percipiranje još ne procesira informacije o predmetima. Građa, koju prima, obrađuje i upućuje na daljnju obradu, a to su plohe, zvuci i slične još ne sintetične informacije. To još nisu predmeti. Kada percipiramo još uvijek, dakle, ne percipiramo predmete.« (str. 100)

Osnovni je problem teorije zaplitanja što pokušava pokazati kako spoznaja utječe na percepciju odnosno da znanje čovječanstva mijenja sam način percipiranja. Pojedinačna spoznaja uvjetovana je spoznajom kolektiva, tj. cjelokupnošću znanja. Potrč se istovremeno ograđuje i od determinizma i biheviorizma jer tvrdi da se čovjek ne može svesti na refleks, štoviše, biheviorizam zanemaruje samo percipiranje jer, prema Potrču, ono što se čini kao refleks funkcioniranje je organizma na principu spontaniteta. Biheviorizam proučava čovjeka kao životinju koja nema kompleksne radnje koje se mogu svesti na refleks, no životinje svakako nemaju sposobnosti razvika znanja poput računanja i jezika

koja se čovjeku čine čak i banalnim. S druge strane, kognitivistički ili introspekcionistički pristup (naziva ga i spoznajno-teoretskim) pretpostavlja već postojeće strukture i bitnosti u organizmu, a zbog toga mora i nužno pretpostavljati drastičnu razliku između čovjeka i životinje. Prema tom stajalištu, čovjek iz skromnih informacija dobivenih iz vanjskog svijeta stvara kompleksne slike i misli, no opet se ne razjašnjava odnos između percipiranja i spoznaje. Potrč želi ujediniti razmatranje čovjeka kao refleksnog i ujedno inteligentnog organizma. Takva teorija već postoji i naziva se teorijom modularnosti, no ni ona ne prihvaća predmet kao izvor informacija, odnosno onoga na što organizam reagira. Modularnost podrazumijeva podjelu na različite dijelove mozga čiji su dijelovi različiti za različite stupnjeve i vrste spoznaje, percepcije itd., a podjela na vertikalne i horizontalne sposobnosti organizma odgovor su na kompleksnost odnosa inteligencije i refleksa. Vertikalne sposobnosti podrazumijevaju refleksno odgovaranje na događanje u jednom trenutku te se spajaju s horizontalnim sposobnostima dugoročne obrade informacija. Dakle, vertikalnost bi bila analogna percipiranju, a horizontalnost mišljenju i spoznaji.

»Ističem da je u tezi o modularnosti percipiranja već po definiciji ograničen proces koji ne obuhvaća cjelinu znanja organizma. S druge je strane uz svu svoju usku usmjerenosti percipiranje i dovoljno kompleksan proces, barem u pogledu toga da sadrži i povezuje i spoznajne elemente. Povezuje ih na taj način da informaciju, na koju se usmjerava, bilo to slika ili izjava, predočuje analogno.« (str. 152)

Uz to, Potrč ulazi u povijest filozofije te pomoću najjednostavnijeg oblika suda objašnjava uzročnu teoriju. U sudu »Drvo je zeleno«, svojstvo zelenoga je pripadno drvetu, dakle ono dolazi iz samoga drveta, no to se u logici svodi na apstrakciju koja onemogućava neposrednost pristupa predmetu. Frege se je nastojao odvojiti od psihologizma te logiku udaljio od samog predmeta koji se, prema Potrču, spoznaje upravo psihičkim procesima. Napominje kako je upravo pogrešno razumijevanje odnosa vertikalnih i horizontalnih sposobnosti moguć razlog zbog kojeg robotika ne uspijeva kreirati robota sličnog čovjeku. Prevladava teza ili o autonomiji i neovisnosti čovjeka od vanjskog svijeta ili pak o čovjekovoj uvjetovanosti samim sobom, ali i onim vanjskim. Potrč se zalaže za poimanje čovjeka kao međuovisnosti vanjskog i unutarnjeg svijeta čovjeka, dakle, čovjeka se ne može promatrati kao biće odvojeno od svoje okoline, no takav bi pristup uvelike otežao zadatak psihologije jer bi to za nju podrazumijevalo uzimanje u obzir svih ostalih znanosti pomoću kojih bi tek tada mogla opisati čovjeka. Budući da to

nije moguće, psihologija se zadržava na unutarnjim stanjima čovjeka.

Sljedeći predmet kritike su funkcionalistički i instrumentalistički pristupi koji se također usmjeravaju na unutarnja stanja te utoliko zanemaruju važnost vanjskoga svijeta. Prirodu unutarnjih stanja čovjeka Potrč ponovno povezuje s vanjskim predmetima te se iz tog konteksta obraća kritički prema teorijama koje misli definiraju u kontekstu jezika ili slika koji posjeduju unutarnju strukturu te također na taj način napuštajući vanjski svijet. U tom slučaju proučavanje isključivo misli, jezika i slika referiranjem isključivo unutar tog sustava ne može sam sustav objasniti. Unutarnja stanja, prema Potrču, realna su i ne ovise o pojedinačnoj interpretaciji organizma. Zbog toga se predmeti nameću kao izvor unutarnjih stanja i kao objašnjenje intersubjektivnosti. Napominje kako to ne znači da su predmeti uvijek neposredno prisutni, nego da su i posredovani informacijama, mislima, slikama i dr.

»Iz onoga, što sam tvrdio do sada, slijedi i da se zauzimam za naturalizaciju. Kako sam već ustvrdio, naturalizacija po mojem mišljenju ponajprije znači da razmatramo bitnosti koje su na prvi pogled lučene iz prirodnog reda kao dio prirode, kao prirodoslovne činjenice kojima se u načelu mogu baviti prirodoslovne znanosti. (...) Naturalizacija po mojem mišljenju znači prvenstveno tvrdnju o tome da su određene bitnosti, koje su na prvi pogled izuzete iz prirodoslovnog reda, njegov dio. Takva usmjerenost nije u tolikoj mjeri tehnička. Radije je zahtjev za racionalnosti.« (str. 232–233)

Naturalizacija u pogledu jezika zapravo je nova pojava. Proučavanje se jezika kroz povijest prvenstveno oslanjalo na kulturu i samu povijest, no pojavom strukturalizma dolazi do kompletnog antinaturalizma, no takva pozicija svojom antimetafizičkom i materijalističkom tendencijom ujedno dovodi i do konkretne izvedbe jezika u pojedinačnom biću, što je približavanje vanjskom svijetu. S druge strane, strukturalizam se oslanja na sintaktička svojstva jezika, no problematično je ljudske misli svesti isključivo na ta svojstva, naprotiv, ako je čovjek razvio sposobnosti mišljenja s obzirom na srednjedimenzionalne predmete, tj. predmete uopće, onda niti ne može čovjekov um biti isključivo sintaktički. Znakovi jezika i u jeziku uvijek se moraju referirati na neki, jeziku vanjski predmet, koji se i podudara s tim vanjskim predmetom. Sintaktički pristup vodi u teoriju zaplitanja te zapravo nije naturaliziran, ni dovoljno znanstven zbog svoje relativnosti u pogledu vanjskih predmeta. Iako sintaktički pristup ne negira vanjski svijet, jedini je doticaj s njim vrijednost odnosno istinosni sud o vanjskom predmetu. Kako onda ponuditi cjelovitu teoriju koja objašnjava i jezik?

»Odgovor je jednostavan: prvotna je uloga jezika usmjeravanje na informaciju vezi s predmetima u našoj okolini. Pritom je jezik specijaliziran za sintaktičku informaciju. Kako sada izaći iz te zamke? (...) Činjenica je (ističem to svo vrijeme) da je organizam kao takav prvotno (u tipičnom primjeru) usmjeren upravo na prikupljanje informacije o predmetima srednjih dimenzija u svojoj okolini.« (str. 259)

Informacije koje se dobivaju iz različitih osjetila moraju biti obrađene u horizontalnoj dimenziji jer informacije koje se dobivaju nisu siromašne nego djelomične informacije. Jezik je organski povezan u cjelovitosti funkcija sa svim ostalim aspektima spoznavanja. Potrč se usredotočuje na svijest kao ono što čini cjelovitost bića te ukazuje na Turingov test kao mogućnost objašnjenja jezika kao aspekta cjelokupnosti bića jer je računalo ovladalo jezikom, no ono (još uvijek) nije postalo čovjekom. Odnosno, korištenje jezika, tj. sintaktička svojstva nisu dovoljan uvjet. Potrč zastupa stajalište prema kojemu materija koja se sastoji od neurona i sinaptičkih veza u kontekstu kemijskih i fizikalnih procesa zapravo nisu sam sadržaj misaonih stanja organizma te utoliko sami sebi ne mogu biti objašnjenje jer organizam nije usmjeren na same te procese, nego na neki X, na neki vanjski predmet. To se očituje i potkrepljuje propozicijama. Bilo koja iskazna rečenica nije sama sebi sadržaj. Iskaz: »Sutra će biti sunčan dan.« odnosi se na neki predmet, a ne na samu apstraktnu logičku strukturu rečenice, dakle ona nako nije referent samoj sebi. No ujedno, same takve strukture jesu temeljne strukture misli. Dakle, kako je za propoziciju sadržaj izvan same rečenice, tako je i za sam organizam sadržaj misli izvanjski. Uz to, dodatna je potkrepa takvom stavu i činjenica da su svi jezici prevodivi jedan na drugoga, no jedino u vidu predmeta na koje se odnose. Djelatnost je također važan faktor u promišljanju ove teme jer je ona nešto temeljno čovjekovo, a Potrč ukazuje na to da su i sami činovi povezani s predmetima jer se čin uvijek događa u nekom prostoru koji pripada i predmetima. Ujedno su predmeti i percipiranje povezani pa stoga i okolni predmeti zbog utjecaja na osjetila čovjeka na određeni način i definiraju ljudske činove. Poimanje čovjeka kao dijela prirode zahtijeva promatranje kognitivnih procesa na empirijskoj razini te naturaliziranu poziciju. Zaključuje kako se je i sama njegova pozicija kroz vrijeme mijenjala:

»Prije izvjesnog vremena tvrdio sam da je značajno posebice što su predodžbe u glavi: jer su na taj način možda čak i urodene, a u njihovom tumačenju nije potrebno u većoj mjeri uvažavati vanjski svijet. Stoga bih to svoje tadašnje stajalište nazvao internalizmom. Sada, pak, mislim nasuprot tome, da je adekvatno stajalište eksternalizma u kojem najveći značaj moramo pripisati ne samo uzajamnoj uzroč-

noj povezanosti predodžbi, već i posebice načinu na koji njihov nastanak utječe okolina. Otuda eksternalizam, usmjerenost prema predmetu.« (str. 343)

Zaključak je upravo centralna teza koja se kroz cijelu knjigu nastoji opravdati i potkrijepiti, a to je da predmet koji izaziva reakciju organizma, odnosno djelatnost, prethodnik je slici i misli koja se događa u organizmu, a jezik je posredno proizašao iz vertikalnih odnosa organizma s predmetima. Knjiga nam nudi rješenja, ali i nove probleme koji se odnose na aktualne teme poput primjene na nove tehnologije i sl. Vrijednost je knjige *Jezik, misao, predmet* reinterpetacija koja na nov i zanimljiv način analitički pristupa povijesti epistemologije i filozofije uma te ujedinjuje najbolje od dosadašnje literature te teme, a namijenjena je svima, a ne samo filozofima.

Štefanija Kožić

Matjaž Potrč

Dinamična filozofija

Naklada Lara, Zagreb 2015., prevela Ksenija Premur

Matjaž Potrč je slovenski filozof s glavnim interesom u područjima epistemologije, logike, filozofije događaja, odnosa iskustva i semantike i dr., pri čemu je uglavnom naslonjen tzv. analitičkom načinu filozofiranja (moderna shizma filozofije posljedično podjelom na kontinentalno i analitičko strujanje). Potrč je plodan i prevođen autor, a u Hrvatskoj su zainteresiranim čitateljima dostupna četiri njegova djela. Njegovo posljednje djelo proizvod je zrelog doba koje išće zaokruženje filozofskog opusa: »Svatko mora imati svoje metafizično djelo«. I zaista, *Dinamična filozofija* je svojevrsno analitičko-metafizičko dijete Potrčevo, koje s jedinstvenog temelja ulazi u sve dotadašnje autorove interesne predmete i sabire ih u izvorišni totalitet. Tekst je pisan pitkim, jednostavnim stilom, što omogućuje praćenje razvoja misli i »filozofu u intervalima«, ne samo stručnjaku u području, ukoliko je spreman »progutati« nerijetko uvedene terminološke novine i u sposobnosti je pratiti analogije s ostalim u priču uvučenim znanostima poput fizike, biologije, psihologije i dr.